

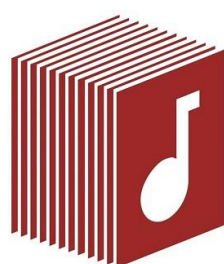
En pdf-artikel fra [www.salmer.dk](http://www.salmer.dk)

# Jakob Knudsen: Tunge, mørke natteskyer

Af Henrik Wigh-Poulsen



Publiceret i september 2020



salmer.dk

# Jakob Knudsen: Tunge, mørke natteskyer<sup>1</sup>

*Af Henrik Wigh-Poulsen, biskop, ph.d.*

## AFTENVERS

Tunge, mørke Natteskyer  
op ad Himlen drager,  
hjem til Skovs af Marken flyer  
hist de sorte Krager;  
skumringen sig breder ud,  
det er mørkt omsider.  
Vær os nær, Du kjære Gud  
medens Natten lider.

Vær mig nær, thi uden Dig  
Ensomhed mig truer;  
vær mig nær, thi uden Dig  
jeg for Mørket gruer;  
hold mig med Din Faderhaand,  
saa jeg Dig fornemmer;  
fri mig ud af Mørkets Baand,  
saa min Frygt jeg glæmmer.

Lad mig føle, hver Gang naar  
Verden bli'r mig øde,  
at Du, Fader, hos mig staar,  
og i saadan Møde;  
og når Natten i mit Bryst

---

<sup>1</sup> Artiklen har tidligere været trykt som del af en salmeserie: Henrik Wigh-Poulsen, *Jakob Knudsen. Tunge, Mørke Natteskyer*. Kristeligt Dagblads Forlag og Taarnborg 2011. Artiklen gengives på Salmedatabasen med tilladelse fra forlagschef Pernille Follmann Ballebye, Kristeligt Dagblads Forlag.

Hjærtet vil omlejre,  
o, da skjænk mig Livsens Trøst,  
vind mig Lysets Sejre.

Og når Dødens Nat en Gang  
over mig sig sænker,  
lad mig høre Morgensang,  
før end ret jeg tænker,  
dine fugles Morgensang  
i den høje Sommer,  
dér, hvor Dag er al tid lang,  
natten aldrig kommer.

Tung og mørk den tavse Nat  
over Jorden spænder,  
hist kun bag et Vindve mat  
Vaagelys der brænder.  
Du, som lindrer Sorg og Nød,  
al vor Synd forlader,  
lyser op den mørke Død,  
Tak! Du Lysets Fader!

## Manden i mørket

En salmes efterliv er forbundet med dens melodi. Så lykkeligt at Carl Nielsen satte musik til Jakob Knudsens (1858-1917) ”Aftenvers”, og i en særlig kongenialitet med ordlyden, gav ”Tunge, mørke natteskyer” dens nordiske klang af mulm, mørke og sagte mod.

Melodien er i mol. Rytmen eller takten markant. Som en vogn der vugger af sted i mørket på en øde markvej. Måske er det derfor, at salmen ifølge en lokal anekdote blev til i efteråret 1890 på en natlig køretur mellem to landsbyer på nordsiden af Randers Fjord. Knudsen var valgmenighedspræst og højskolelærer i Mellerup og havde været til menighedsmøde – ”storstuemøde” - i Tørring. En karl kørte ham hjem og kunne siden fortælle, at præsten hele vejen sad tavs og indesluttet.

Jeg har tit siddet og sunget den efter et foredrag et sted ude i landet. Som en passende afslutning på aftenen og en fælles besindelse på mødet med vintermørket og vejen hjem. Nok er der god musik på CD-afspilleren, og nok leder GPS'en fra snævre landsbygader og lokale kringlede vejnet ud til E20 eller E45, men det gør godt forinden, på Nielsens melodi, at synge Knudsens salme og bede med på bønne om nærvær og følgeskab i natten. Nummer 785 i Den Danske Salmebog, "Tunge, mørke natteskyer", er en god salme at berede sig til natten og bevæge sig hjemad på. Den taler klart og djærvt om noget genkendeligt. Den har stemning og rammer rent.

Lige præcis hvordan, hvor og hvornår et digt undfanges er det selvfølgelig umuligt at sige noget om, men vi ved, at Knudsen d. 12. november 1890, nedfældede sit på bagsiden af et manuskript til et historisk drama, *Cromwells Datter*, han i de måneder sad og arbejdede intenst med. Knudsen havde, på manuskriptets forside, afsluttet renskrivningen af stykkets tredje akt.

Salmen blev trykt en måned senere i tidsskriftet *Tidens Strøm* under titlen "Aftenvers". Den endelige ordlyd, som vi kender den fra salmebogen, afviger ikke stort herfra.

Omkring tre uger senere blev Knudsens måske endnu mere kendte salme, "Se, nu stiger solen", til på stort set samme måde. Som et tilsyneladende hastigt nedfældet første udkast på bagsiden af et ark i manuskriptet, da inspirationen meldte sig.

To så fremragende og folkekære salmer med bare tre ugers mellemrum i et forfatterskab, der ellers kun bød på et par halvhjertede forsøg i genren! Det kalder selvsagt på gode historier om, hvordan det dog lod sig gøre, og hvad der mon ulmede i digterpræstens sind imens.

Jakob Knudsen var i det hele taget en mand, der gik mange historier om. De fleste med udgangspunkt i hans respektindgydende anderledeshed, og, som det var tilfældet i kørekarlens erindring, hans bistre, og nogle gange tavst rugende væsen. Mange samtidige fornemmede, at det dækkede over utilnærmelige dybder, hvor voldsomme modsætninger gærede.

Vennen og forfatterkollegaen Johannes V. Jensen var i fin overensstemmelse med nutidens ateister, da han i en nekrolog udlagde Knudsens sammensathed, hans på een gang ængstelige og fyrigt frembrusende natur, og hans religiøsitet i øvrigt, som en slags biologisk abnormitet. To yngre digtere fra samme generation, Jeppe

Aakjær og Martin Andersen Nexø, fandt på samme måde noget på en gang dystert driftsbundet og åndeligt forfinet i Knudsens person.

Aakjær var elev af Knudsen, mens han i 1880'erne var lærer på Askov Højskole. Han fortæller hvordan han, sammen med en flok medelever, af deres unge og nygifte lærer var inviteret på besøg i hjemmet, "Blaahatten", i Askov. De fandt Knudsen i hans studereværelse, hvor han sad tavst og stirrede ud af vinduet. De ventede på, at han skulle indlede en samtale, men intet skete. Sådan sad de en rum tid, mens mørket faldt på. Til sidst forlod de ham, pinligt til mode. Det siges, at Knudsen havde indrettet sig sådan, at han fra selvsamme vindue, kunne skimte det hvide, kraftige tårn på kirken i landsbyen Lejrskov, hvor hans far var præst, og hvor han havde tilbragt en del af sine drengeår.

I Jakob Knudsens historiske roman om Martin Luther, *Angst - Mod* fra 1915, optræder kirketårnet, når det rager op i landskabet som en truende silhuet, som en påmindelse til den unge Martin Luther, om hans far, bjergværksmanden Hans, og den kristentro han opdrager og tugter sin søn i.

Faren føder med sine bastante krav og fordringer en vældig angst i sønnen. En aldrig hvilende frygt for ikke at slå til og gøre som der forventes. Ikke mindst i forhold til Gud. For farens vrede bliver let til Guds vrede. De to formynderskikkelser går i et for drengen. Senere, som voksen, må han kæmpe med en voldsom fortabelsesangst og noget, der minder om en tvangsneurose, en kredsende frygt for ikke at gøre som han skal eller bør.

Det eneste der hjælper, er visheden om, at der er tilgivelse i Kristus. Og således tumler Martin nærmest sanseløst af sted på flugt fra angstens kolde jerngreb og i konstant jagt på at erfare tilgivelsens søde sus. Igen og igen må han have sikkerhed for at hans far, siden Gud i himmelen, er ham nådig.

Fuldstændigt som Knudsen gjorde det i sit eget liv. Han skrev sine egne sjælekvaler ind i historiske skikkelser som både Luther og Cromwell for at skrive sig ud af dem. Det lykkedes aldrig helt. Hans gode ven, den senere højskoleforstander, Holger Begtrup, mente, at forsøget på, med romanen om Luther, at komme sin angst til livs, i stedet resulterede i en opblussen af samme og til sidst det sammenbrud, der førte til hans død kort efter.

Så når Oliver Cromwell og Martin Luther i forfatterskabets begyndelse og afslutning taler om deres af angsten slidte og lukkede hjerte, er det Knudsen, der

taler igennem dem. Kampen rasede i ham livet igennem. Den tegner de store mørke flader i hans forfatterskab. Angsten udgør dets grundstemning. En mørk og tungsindigt vibrerende basstreng under det hele.

\*

Også for Jakob Knudsen var smertens ophav hans far. Jens Lassen Knudsen, hed han. Han var en grundtvigsk bondepræst. Tung, myndig og rødskægget, født på Ribeeegnen og med fremtoning som en marskbonde. Sønnens forhold til faderen havde mest præg af et tøvende og tilbageholdt opgør. Han havde svært ved at komme forbi ham. For så vidt lykkedes det aldrig.

Farens første embede var i Aggersborg i Nordjylland. De tidlige år, hvor søskendeflokken legede i den heggede præstegårdshave og fik hjemmeundervisning på ægte grundtvigsk vis, står stærkt i Knudsens erindringer. Drengen inddrak forældrenes fortællinger fra bibelen og fædrelandets historie. De gjorde verden stor, eventyrlig og beboelig.

Som ægtefødt barn af vækkelsen forventede Knudsens far en nært forestående åndens sommertid i Danmark. Følgelig krævedes der meget af dem i første geled. Ikke mindst hans egne børn. Knudsen siger selv, at hans far forventede det fuldkomne. Men var han – som Luthers far - den fordringsfulde og straffende, når børnene ikke gjorde som forventet, var han også den tilgivende, der kunne få verden til at falde på plads igen. Straf og tilgivelse, angst og mod, var håndgribelige virkeligheder i Knudsens opvækst.

I 1872, samme år som Grundtvig døde og året efter, at Brandes havde påbegyndt sine epokegørende forelæsninger om realismen i nyere europæisk litteratur, flyttede familien til det sydlige Jylland. Jakob Knudsen var på det tidspunkt 14 år. Det gryende pubertetsopgør var svært at få plads til i forhold til en far, der tårnede sig op omkring ham.

Til gengæld fik han et godt øje til den nye hjemegns vækkelsesprægede grundtvigianisme, som faren selv var en aktiv del af. Han syntes, at den gjorde bønderne forskruede. Pludselig ville de være noget andet end det, de var. Resultatet var nykker og unatur. Når man spejder efter gyldenåret og konsekvent sigter efter de høje idealer, bliver man døv og blind for verdens virkelighed. Effekten kan være både komisk og tragisk.

Knudsen havde blik for begge dele. Men idealiteten, som han kalder trangen til at række efter det uendelige, tager han dybt alvorligt. I den aner han omridset af det 20 århundredes totalitære ideologier, og i den finder han årsagen til sin livsangst. Det var farens konstante fordringer om det ideelle, det fuldkomne, der altid knugede ham, og satte sig som spændinger i hans drengekrop. Han kunne ikke tage let på noget. Hverken violinbuen eller hestens tømme.

## Landskabet

Når Knudsen senere, som voksen, kom forbi Lejrskov, syntes han at landskabet var ligesom ladet med ængstelighed og smerte. For sådan er det med landskaber, skriver Knudsen et sted. I sig selv er de intet. De findes kun formidlet. Digterne, kunstnerne, vores personlige erindringer eller landets historie giver os øjne at se dem med.

Jakob Knudsens far døde i foråret 1886. Det gjorde ikke sønnen fri af hans indflydelse. Tvært imod. De døde lader sig, som bekendt, endnu mindre flytte med end de levende. Men måske håbede han, at flytningen væk fra Askovs og Lejrskovs lerede og erindringstunge muld til Mellerups skove og åbne fjordlandskaber kunne hjælpe ham til at begynde på en ny og udleve sine forfatterambitioner.

Landsbyen Mellerup ligger højt i landskabet på nordsiden af Randers Fjord. Fjorden løber gennem store engarealer og ude mod nordøst skimtes Kattegat. Den allestedsnærværende blå fjordstribе, det kuperede terræn, engene, de velnærede landsbyer og ikke mindst godset Støvringgaards majestætiske skove, giver egnen karakter.

En forfatter, der om nogen har skildret landskaberne her omkring, er Henrik Pontoppidan. Opvokset og i flere år bosiddende i Randers var han fortrolig med byen og dens omgivelser. Egnen langs Fjorden er flere steder genkendelig i romanen *Lykke Per*, der begyndte at udkomme otte år efter, at "Aftenvers" var blevet trykt i *Tidens Strøm* (som i øvrigt blev redigeret af Henriks bror, Morten Pontoppidan).

Romanens hovedperson, Per Sidenius, tilbringer en sommer på hvad der minder om netop Støvringgaard, hvorfra fjorden på den tid begyndte at få karakter af en å.

På en køretur folder egnen sig ud i sin fulde pragt: ”Til den ene side havde man udsigt over den grønne dal med den bugtede å, til den anden så man op til de mange småskove med deres uendelige kragesværme”.<sup>2</sup>

Knudsen vandrede efter sigende gerne og længe i Støvringgårds skove. De inspirerede ham til mange betragtninger. I hans forfatterskab bliver skoven ofte brugt som et billede på, at landskabet bliver til gennem de stemninger vi kommer til det med. Skoven kan jo fremstå både som et lysegrønt skønhedsrige, men også, når bladene falder, eller mørket kommer krybende, som tomhedens og ensomhedens sted.

Sådan bliver skoven for Knudsen også et billede på en tilværelse, som poesien og længslen efter det fuldkomne nok kan give dybde, farve, form og fremdrift, men hvor fordringerne og forestillingerne – kort sagt: idealiteten som den mest på ondt prægede hans opvækst - også kan tage magten fra den enkelte, fordi den går sine egne himmelstræbende veje og fjerner os længere og længere fra virkeligheden.

Vi kan alle komme helt i skoven, når vi fortaber os i vores egne projekter, eller når vi hellere vil være et andet sted end dér, hvor vi er. Vi stræber efter det fuldkomne – i karriere, i familieliv, i livsførelse. Vi plages af at det meget hellere skulle være bedre og anderledes. Og så er det, at vi bliver ensomme, og mørket lukker sig omkring os, fordi vi til sidst ikke kan se andet end vores eget.

Knudsen, hvis sind, samfund og samtid var præget af idealer, der både svulmede op og faldt sammen, finder så også en slags rå lægedom i skovens lære. Han taler om illusionernes nødvendige løvfald, når vi en dag indser, at vores ideelle eller absolutte sigtepunkt i tilværelsen kun er noget relativt, som vi ikke skal hænge vores hjerte ved eller forvente alt godt af.

Når vi på vejen foran os, ser skoven, bagved hvilken solen er ved at gå ned, ligner den tilværelsens mål, det gode sted, tilstanden, som vi vil og stræber efter. Når vi er nået gennem skoven, og den ligger mørk og tom tilbage, ser vi, at den kun var et stadie på vejen, noget relativt og forbigående.

En nøgtern erkendelse, der nok, på en måde, gør os mere ensomme i tilværelsen. Men er vores liv en rejse, en skumplen af sted på en øde nattemørk markvej, hvor vi aldrig når frem til det ene lysende solbeskinnede mål, så meget desto mere har

---

<sup>2</sup> Henrik Pontoppidan: *De Dødes Rige*, (1898-1904), 1918, bd.2, s. 170



vi brug for følgeskab af ham, der i sin søn vandrede menneskers snørklede veje og viste, at gudsriget findes imellem os, her hvor vi går:

Tunge, mørke Natteskyer  
op ad Himlen drager,  
hjem til Skovs af Marken flyer  
hist de sorte Krager;  
Skumringen sig breder ud,  
det er mørkt omsider.  
Vær os nær, Du kjære Gud  
medens Natten lider.

\*

En salme er et kor af stemmer. Selvfølgelig først og fremmest digterens egen, og dén, i sig selv, besidder mange klangfarver, formet som den er af hans opvækst, erfaringer og samtid. Fra første strofe af ”Aftenvers” fornemmes forfatterskabets dystert vibrerende bas. Det med få streger opridsede landlige aftenlandskab – enkelt og stemningsmættet som et træsnit – slår tonen fornemt an. De sorte krager er i *Cromwells Datter* - dramaet Knudsen sad og snørklede med, samtidig med at han skrev ”Aftenvers” - et billede på ængstelige tanker, hovedpersonen ikke tør vække, når de sidder som sorte ravne og sover på de mørke grene. Angstens sorte fugle!

Men andre stemmer blander sig. Jakob Knudsen var en stor ynder af Shakespeare. Måske sad linjer som disse fra *Macbeth* (i Lembkes samtidige oversættelse) ham i baghovedet: ”Nu skumrer det / og Kragen letter Vingen hjem til Skoven. / Nu stunde Dagens lyse Børn til Ro,/ og Nattens mørke Hær paa Rov sig skynder”.<sup>3</sup>

Der er bevægelse i denne første strofe. Natteskyerne drager op ad himlen. Kragerne flyver hjem til skoven. Skumringen breder sig ud. Natten ”lider” eller nærmer sig. Det er alt sammen i naturens orden. Dagen pakker sammen. Men salmens digter, der iagttager alt dette, og som giver landskabet betydning og stemning – ja, gør det til et sjælelandskab – står udenfor. Han er ikke en del af det.

---

<sup>3</sup> *Macbeth*, III akt, scene 2, *William Shakespeares Dramatiske Værker*. Oversatte af Edv. Lembcke. Anden gennemsete Udgave, Kbh. 1877-79.

Han har ikke, som kragerne, hjemme. Ensom og knuget af mørket beder han Gud om at være nær. Man kan sige, at han beder Gud om at bevæge sig eller komme til ham, eller rettere: han beder Gud om at bekræfte den bevægelse, han i sin søn har gjort mod os mennesker.

Digteren taler, på traditionel salmevis, på det kristne fællesskabs vegne: ”Vær os nær”. Og igen er det som, at andre stemmer blander sig i koret. For at nævne én blandt flere: ”Bliv hos os, når dagen hælder”(DDS 773). Ingemanns aftensalme med sit poetiske ekko af disciplenes bøn til den fremmede, der slog følge med dem på vejen til Emmaus: ”Bliv hos os! Det er snart aften, og dagen er allerede gået på hæld” (Luk.24,29).

Mennesker forvirrer sig, lægger planer og har ting for. Mennesker bygger tankeslotte og udkaster projekter. Mennesker bilder sig meget ind. Men vi er og bliver ensomme i verden. Først når vi har set og indset det, først når vi kender os alene i mørket, er vi modtagelige for den hjælp, der rækkes os et andet sted fra end os selv. Det er det teologiske rationale der ligger bag første strofes melankolske resignation, udtrykt i billedet af et dansk aftenlandskab.

## Bøn

Så meget desto mere effektivt og slående er det ”gearskifte”, der finder sted mellem første og anden strofe. Fra første strofes, andensidste linjes: ”Vær os nær” til anden strofes første linje: ”Vær MIG nær. Fra naturlyrik og – jeg havde nær sagt – en autoriseret præsenterbar teologi, til rå bøn og anråbelse. Uden omsvøb, holdt sammen af enkle rimede ord.

Omstændigheden, at ordene er nedfældet i hast på manuskriptets bagside, giver dem her fra andens strofes begyndelse karakter af direkte personlig og fortrolig henvendelse. En betrængt sjæl vil have luft. Og hjælp:

Vær mig nær, thi uden Dig  
Ensomhed mig truer;  
vær mig nær, thi uden Dig  
jeg for Mørket gruer;  
hold mig med Din Faderhaand,  
saa jeg Dig fornemmer

fri mig ud af Mørkets Baand,  
saa min Frygt jeg glæmmer.

Selvom Knudsen med sin teologiske eftertanke vil påstå, at man skal erkende sin sjæls ubodelige ensomhed, for at vikle sig ud af idealernes og indbildningernes spind, så er angsten og ensomheden tung at bære. Han er og bliver fanget i sit eget mørke. Kun Gud kan hjælpe ham ud.

Og det er ikke de fromme ords Gud pakket ind i teologisk korrekte forestillinger, forsigtige generaliseringer eller omstændelige poetiske omskrivninger, der kaldes på. Det er ikke Gud, som man nu kan tale om og filosofere over ham, og som man kan have forskellige mere eller mindre vage, tågede og konturløse billeder af og meninger om. Det er Gud, som den far, som Jesus lærte om og som han lærte os at bede til. En far der er nær, og som vil sit barn.

Bønnen kan være sådan et "no nonsense" rum, hvor der ikke ødsles med ordene. Hvor tingene siges ligeud. Netop som til en far, der lytter. Således her. Manden i mørket beder om at Gud vil være ham så nær, at han kan mærke det. Alle de kredsende, ængstelige tanker skal ikke skyde sig mellem ham og Gud.

Vi spejler vores forhold til Gud i vores forhold til vores egen far eller mor. Forældre, de dør en dag. Men, vil Knudsen sige, de forventninger og fordringer de har sat i én, lever videre, og sådan kan de plage os resten af livet. De kan jagte os nådeløst og spærre os inde i os selv, overlade os til vores egen og andres hårde dom.

Forældre, der ville det bedste for deres barn, kan have meget på samvittigheden. En livslang kamp for at leve op til en for altid fraværende fars eller mors mere eller mindre uudtalte krav. Vor Gud og far, som Jesus fortalte os om ham, pisker ikke sine børn fremad og opstiller betingelser. Han kalder, kommer i møde og leder efter fortabte. Hos ham er der tilgivelse. Hvor han er, kommer mørket ikke. Dét er håbet, der driver salmens bøn frem, og som skænker ro til opflagrende hjerter.

\*

Den, der beder, finder trøst i, at der er en anden virkelighed end den der umiddelbart nu og her omgiver ham eller hende. For det er en trøst, at selvom der

er mørkt og tomt i og omkring mig lige nu, så er Guds virkelighed så uendeligt meget større. Og den har han i sin søn givet mig lod og del i.

Bønnen som Knudsen, og mange andre med ham, beder den, kan jo også udspringe af en kolossal selvoptagethed. Angst, sorg, bekymringer og spekulationer snævrer verden ind, så den til sidst kan være i et kosteskab eller en IKEA-trailer med det påmalede slogan: ”Plads til livet”.

Den tavse og mutte mand på vognen gennem natten læser på samme måde landskabet i sit formørkede sinds klaustrofobiske billede. Han ser måske nok landskabet rulle forbi, men han ser, når alt kommer til alt, kun sit eget. Akkurat som den rejsende i natten, der spejler sig i togvinduet.

Mørket ruger tungt. Men dette er ikke verden. Det er mit sinds kosteskab, det af mørket omlejlrede hjerte. Verden – den virkelige verden – er den, Gud har skabt, dengang han sagde: ”Bliv lys”, og dengang han vandt sit lys’ endelige og store sejr ved at oprejse sin søn fra graven påskemorgen. At vide det, er i sig selv en trøst. Så lukker døren sig aldrig helt.:

Lad mig føle, hver Gang naar  
Verden bli’r mig øde,  
at Du, Fader, hos mig staar,  
og i saadan Møde;  
og når Natten i mit Bryst  
Hjærtet vil omlejlre,  
o, da skjænk mig Livsens Trøst,  
vind mig Lysets Sejre.

Alle livets små rum, som vi har det med at søge ind i, og som vi kan have svært ved at finde ud af, er et forvarsel om graven den trange. Alle graves grav, alle nætters nat.

Men igen: Guds lys skinner uforstyrret bagved det hele. Men hvor vi i det her liv måske kun erfarer eller magter at fatte tillid til det i korte glimt, så folder det sig fuldt ud, så åbner døren sig på fuldt gab, når Gud er blevet alt i os alle. Så kaster døden ikke længere sin skygge over alt, hvad vi tænker og foretager os. Så er dagen uden nat. Så er troen uden tvivl. Dét er Knudsens vilde og ubetvingelige kristenhåb.

Og han er ikke bange for at være konkret: Engang, i det hinsidige, skal vi opleve naturen, som vi oplevede den i vores første tolv år. Den vil komme til os uden filter og skygger. Og den er ikke underlagt den cykliske omskiftelighed, der kendetegner den i det her liv: ”Der hvor dag er ALTID lang / Natten ALDRIG kommer”.

Knudsen beder om igen, når dén dag kommer, at måtte møde verden, som barnet møder den. Ikke mindst fordi barnet bare er til stede. Barnet tager imod verden, som den er frem for at spekulere sig selv i stumper og stykker over, hvorfor den er det eller slide sig op på de udmarvende idealer om, hvordan den kunne være i stedet.

## Ensomheden

I det hele taget ser Knudsen og mange andre af hans samtids digtere tilbage på barndommens modtagelighed og umiddelbarhed med længsel. Og med længsel ser de tilbage på tidligere tider, hvor man ikke led af samtidens tendens til tvivlesyge og til at se sig selv i nakken.

Knudsen kan jo nok have ret i dag også, når han ser det som en særlig moderne forbandelse, at man ofte ligesom står uden for sig selv. At man altid skal posere eller spille en rolle frem for bare at være dén man er givet at være. Vi tænker måske mest på den medieformidlede optrædekultur og unges ofte ulykkelige jagt på identitet og selvværd. *Han* bemærker det blandt flere steder i en samtid, hvor den grundtvigske vækkelse forårsager opbrud og ulave blandt de lokale bønder, fordi de så gerne vil være andet og mere, end de er.

Og Knudsen kender det ikke mindst fra sig selv, når idealitetens feber raser og han konstant underkaster sine handlinger og motiver en unådig ransagelse. Angsten er jo på den måde – både dengang og nu - en slags potenseret selvbetragtning: det lille rum, sindets snævre skab, hvor du er alene med dig selv og dine uendelige spekulationer og ambitioner, mens verden går dig forbi.

Og angsten for at den gør det, fordobler angsten. Så meget godt er dig givet, så meget godt, du går glip af, når du igen vender dig indad mod dit eget og vælger din egen selvransagelses mørke frem for Guds dag, som den folder sig ud lige uden for din dør. Klaustrofobisk som bare pokker. Man længes efter at nogen slår

hånden hårdt i bordet og råber: ”SÅ ER DET NOK”. I hvert fald noget voldsomt og afgørende, der får dig på andre tanker og vender dit blik udad i stedet for indad.

\*

Som forfatter hører Knudsen til de højst moderne reflekterende generationer, der føler refleksionen som en uhyre belastning. I årtiet efter, at han skrev ”Aftenvers”, udkom to af de vel nok største og mest berømte romaner i dansk litteratur. Udover Henrik Pontoppidans allerede nævnte *Lykke Per*, Johannes V. Jensens *Kongens Fald*. Begge med hovedrolleindehavere – Per Sidenius og Mikkel Thøgersen - der tænker og tvivler og drømmer og har planer og som tugtes under en ubønhørlig virkelighed, der indhenter dem til sidst.

Johannes V. Jensen mente, at videnskabens og teknologiens fremmarch ville bekræfte de raske i retten til riget og agere modgift mod refleksionssygen. Pontoppidan anbefalede resignationen og opgivelsen af det tærende og bedrageriske håb. Knudsen endte som fortaler for tugt og grænser for at få sine landsmænd til at se fremad og udad frem for bagud og indad. I dag er der andre og andet, der byder sig til og anbefales i kampen mod en besværlig individualitet, og hvad deraf følger. Fundamentalisme og terrorisme ikke mindst. Og det er jo en ganske anden sag.

Men her i ”Aftenvers”, i den fjerde strofe, hvor digteren er uhjælpeligt fanget i sit eget mørke, høres ingen brysk kalden ud fra sjælelivets beklumrede huler tilbage til virkelighedsbesindelse og virkekraft. Kun bønne om, at Gud vil holde ved ham, så han mærker det, og tvivlen og den syge selvkredsen vil blive sat på porten. Det er en bøn om, at når Guds dag endelig sætter sig igennem, så bliver det før end han, digteren, overhovedet får tænkt tanken, at den gør det, og at det må ske på samme måde, som når vi i gryet i den tidlige sommer, halvt i søvne, registrerer, at fuglene synger derude. Ubetvivleligt. Uden for os selv. I en langt større virkelighed end vores egen indskrænkede:

Og når Dødens Nat en Gang  
over mig sig sænker,  
lad mig høre Morgensang,  
før end ret jeg tænker,

Dine fugles Morgensang  
i den høje Sommer,  
dér, hvor Dag er al tid lang,  
Natten aldrig kommer.

## Lys i natten

Men Knudsens mørke er ikke dét tætte og uigennemtrængelige. Mikkell Thøgersen dør den svære død i en råkold nat på Sønderborg Slot. Og Knudsen deler ikke Pontoppidans resignation og selvopgivelse, som den der bliver Per Sidenius til del ved et tåget Vesterhav. Efter salmens indledende strofe, hvor færdens ind i natten påbegyndes, og de følgende tre, hvor han vender sig indad i bøn til Gud om at være ham nær, er det som om han med salmens sidste strofe løfter hovedet og igen bliver bevidst om verden omkring sig. Hører han et svar?

Ikke at mørket er forsvundet. Slet ikke. ”Tung og mørk den tavse nat / over jorden spænder”. Natten er tavs. Derude er ingen trøst at finde. Naturen viser i den sit sande ansigt. Den er også mørke, død, tavshed. Udeltagende i forhold til alt vores.

Og så alligevel. Ude i mørket ses et vindues fjerne lys. Igen skal der kun ganske få og velvalgte ord til at bibeholde salmens stemning af dansk nat på landet. Omend de færreste vel efterhånden kender til det på en gang vemodigt triste og opmuntrende syn af en fjern oplyst rude, som det møder vandreren eller cyklisten på natlige og vildsomme veje.

Måske det vemodige eller mistrøstige falder først for. Lyset i vinduet er et vågeblus. Altså et lys, der er tændt, fordi der er sygdom i huset. I den håndskrevne original af ”Aftenvers” bruger Knudsen det mere prosaiske: ”Sygelampen”. Af samtidige brevoptegnelser fremgår det, at Knudsens hustru Sofie Plockross, netop da salmen blev skrevet, lå syg med komplikationer efter en abort.

Deres ægteskab var dårligt. De flyttede fra hinanden den følgende sommer og blev skilt et par år derefter. I et brev til svigerforældrene forklarer Knudsen bruddet med, at de ikke kunne bede sammen. En lidt ejendommelig begrundelse måske, men ikke desto mindre en måde at forklare det for ethvert ægteskab afgørende, at de ikke sendte og modtog på samme frekvens.

Dramaet på salmemanuskriftets forside, *Cromwells Datter*, har som sit omdrejningspunkt den plagede reformator og hans desperate længsel efter at finde helbredelse i sin højtelskede datters kærlighed. Men forgæves. Hans angst kommer hele tiden imellem og slider deres forhold i stykker. På samme måde må den unge Martin Luther i romanen *Angst - Mod* til sidst opgive ægteskabet med sin ungdoms kærlighed Ursula. I hende håbede han at kunne glemme sig selv og ad den vej finde ind til Gud. Men spekulationer og skrupler lukker hans hjerte og gør det koldt.

At glemme sig selv i kærligheden til kvinden, og gennem hende at finde ud af det indre mørke og ind i lyset og tilgivelsen hos Gud, bliver en besættelse hos Jakob Knudsen. Allermest i det første ægteskab, hvor savnet martrer mest, og hvor det i de første gennemskrivninger af debutant-dramaet kommer gribende til udtryk. Som når han lader den desperate Cromwell trygle om at få strøget ”alle forvirrede, infiltrerede, alle brændende Tanker bort”, og i forholdet til datteren, at blive ”glade ved hinanden, som to smaa Børn, der ingen Ting har oplevet”.<sup>4</sup>

Er det en slags Jomfru Maria-kompleks? Nu hvor fadervejen til Gud er belagt med fordringer og formaninger, er det i kvinden han håber på at møde den nådige Gud. Forholdet til den elskede bliver for Knudsen det ”hjertemøde”, hvori troens hjertemøde med Gud forstås og forudgribes. Eller som han skriver i et langt senere essay: ”Hvor Hjerterne har fundet hinanden i gensidig Tro, der er Synderne altid forladte”.<sup>5</sup>

Ensomhedsfornemmelsen i denne verden, skriver han et andet sted, kan overvindes, når vi finder sammen med en anden sjæl og beder os ind til Gud. Sådan kan det være. Men sådan er det ikke i skrivende stund for salmens digter. Som sådan kan vågelyset eller sygelampen i mørket danne biografisk klangbund for strofernes grundstemning af ensomhed. Det flakkende skær i natten har alt for tydeligt mindet ham om, at han i stedet for at være fortabt i sit eget kunne være hos den anden, og at de sammen kunne være hos Gud.

\*

---

<sup>4</sup> Ms til *Cromwells Datter*, Ny kgl.Samling

<sup>5</sup> Jakob Knudsen: *Livsfilosofi* (1908) 1931, s.169-70



Men et oplyst vindue i mørket kan altså også give håb til den, der troede, at han var alene i verden. Der er nogen derude.

Måske vandreren i mørket først og fremmest ser dét. Måske har bønne bragt ham frem til netop dén indsigt. For sådan er det med bøn. Du kan gå alene ind i den med følelsen af at Gud er langt væk. Men du kan også forlade den med fornyet tillid til, at han er der endda, fordi du ser verden på en anden måde end før. I det, der var lukket og mørkt, kan være lysende sprækker.

Den oplyste rude der talte om sygdom og ensomhed kan blive til et budskab om, at nogen tålmodigt venter på dig, når du igen roder orienteringsløst rundt i dit lille sjæleskab, uden tanke for andet end dig selv dit eget. Æn, der ødselt tilgiver dig denne din synd, og som bringer liv, hvor døden ellers hersker. Sygelampen bliver til et varsel om opstandelsens morgensol. Og så ender klagen med tak:

Tung og mørk den tavse Nat  
over Jorden spænder,  
hist kun bag et Vindve mat  
Vaagelys der brænder.  
Du, som lindrer Sorg og Nød,  
al vor Synd forlader,  
lyser op den mørke Død,  
Tak! Du Lysets Fader!

Som sagt: tre uger senere kom inspirationen igen til Knudsen. Igen vendte han en side i sit manuskript. Og han skrev ”Se, nu stiger solen af havets skød”. Lyset der i ”Aftenvers” kilede sig igennem bønnens sprækker, overskyller og overvælder nu den mørkerædte digter.

I ”Aftenvers” knæler han dybt i sit ler. For nu at citere fra Grundtvigs store salmematrix ”De levendes Land”. Som Grundtvig før ham, på kanten af romantikken og den moderne individualisme, gav afkald på at søge Gud i billed og kunst, i naturens skønhed og alle smukke drømme, sådan forsager Knudsen idealiteten og med den det moderne menneskes ubodelige ensomhed. Nu er tiden til tavshed og bøn.

For nok beder vi med ord, men bønner er også en måde at være tavs på, så vi kan høre, hvad Gud siger til os. Hvad han kommer med til os i sit ord. Og måske er det noget andet, end det vi begyndte med at bede om.

I ”Tunge, mørke natteskyer”, hører vi Knudsen, det ensomme kristenmenneske i natten, tie. Tie og takke for de få lysglimt, der bliver ham til del. I salmen, der følger efter, er det som om perspektivet løfter sig op over marken og skoven, og derude ved kysten, over Kattegat, står solen nu op. Tavsheden er brudt og den før så ensomme og indadvendte kan lytte og tage imod med alle sanser.

”Tunge, mørke natteskyer” er en salme om at berede sig til natten. Men det er også en salme om at rejse gennem natten og om den nulstilling af tilværelsen, enhver af os kan erfare, når ting styrter sammen om ørerne på os. Her, hvor vi ikke finder noget som helst i os selv, vi kan komme videre med, er der kun bønner tilbage. Bønner om at en anden vil række ind i ensomheden og mørket, hvor vi tumler orienteringsløse rundt, og holde ved os.

Carl Nielsen, den kongeniale komponist, lader sin melodi slutte i en svævende kvint, hvilket giver den et præg af noget uafsluttet. Som om hver strofes afslutning kalder på den næstes begyndelse. Og når den sidste strofe er sunget til ende med den bønne hørtes tak hænger vi, de syngende, stadigvæk på kvinten. Der er som om, der er andet og mere i vente. Noget, der kommer. Lyset bag natten. Solopgangen!